

UPPSALA
UNIVERSITET

BESLUT

2024-12-17

Dnr UFV 2024/1664

Justitiedepartementet

Box 256
751 05 Uppsala

Besöksadress
Dag Hammarskjölds väg 7

Handläggare
Magnus Ödman

Telefon
070-167 91 42

www.uu.se
magnus.odman@uu.se

Remiss av En översyn av 23 kap. brottsbalken (SOU 2024:55)

Beslut

Härmed beslutas

- att Uppsala universitet överlämnar bifogade expertyttranden som sitt svar på rubricerad remiss.

Bakgrund

Uppsala universitet (Juridiska fakulteten och Nationellt centrum för kvinnofrid) har anmodats lämna yttrande över rubricerad remiss. Bifogade expertyttranden har utarbetats av professor Magnus Ulväng, juridiska institutionen och universitetsadjunkt Hanna Palhamn Szabó vid Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK).

Beslut i detta ärende har fattats av undertecknad prorektor i närvaro av universitetsdirektör Caroline Sjöberg, efter föredragning av utbildningsledare Magnus Ödman. Närvarande därutöver var akademiombudsman Per Abrahamsson och Uppsala studentkårs ordförande Elsa Ewert.

Coco Norén

Magnus Ödman

UPPSALA
UNIVERSITET

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

Justitiedepartementet

Box 256
751 05 Uppsala

Besöksadress

Dag Hammarskjölds väg 7

Handläggare

Magnus Ödman

Telefon

070-167 91 42

www.uu.se

magnus.odman@uu.se

Remiss av En översyn av 23 kap. brottsbalken (SOU 2024:55)

Uppsala universitet (Juridiska fakulteten och Nationellt centrum för kvinnofrid) har anmodats lämna yttrande över rubricerad remiss. Följande expertyttrande har utarbetats av professor Magnus Ulväng, juridiska institutionen.

Kort sammanfattning

Regeringen har den 15 juni 2023 lämnat direktiv (dir. 2023:85) åt en särskild utredare, som haft till uppgift att se över regleringen av de s.k. osjälvständiga brottsformerna. Betänkandet har lämnats i augusti 2024. Den totala utredningstiden har alltså varit 1 år.

Övergripande generella synpunkter

1. Om uppdraget

Utredaren har i sina direktiv fått i uppdrag att göra en total översyn av de s.k. osjälvständiga brottsformerna, varav flertalet återfinns i BrB kap. 23. Vad det i praktiken handlar om är ingen mindre eller begränsad materia utan närmast motsatsen. Hela det straffbara området – såsom det framgår av BrB och specialstraffrättsliga lagstiftningarna – kompletteras i väsentlig mån genom att (i princip) alla gärningar som *per se* är kriminaliserade (på grund av den skada, fara de representerar) också är kriminaliserade om ”gärningsmannen” (fakulteten återkommer till detta begrepp nedan, bl.a. då det inte är klart vad som avses med detta uttryck) *medverkar* till annans förövande av en brottslig gärning. Till detta kommer att det finns en extensiv kriminalisering (när så särskilt är stadgat) av s.k. *förstadier* till brott är kriminaliserade – försök, förberedelse, stämpling m.fl.). Regleringen i BrB kap. 23 är således enormt betydelsefull när det kommer till att beskriva och definiera det straffbara området. Det är således ingen perifer lagstiftning som utredaren har fått i uppdrag att utvärdera.

Det finns i detta yttrande inte möjlighet att kommentera varje förslag eller synpunkter som lämnas i utredningen i detalj. Vissa allmänna och grundläggande synpunkter lämnas inledningsvis i detta avsnitt, vilka dock präglar den fortsatta bedömningen av utredningens förslag. Vissa saker bör därför framhållas inledningsvis.

Som framgår av såväl kommittédirektiven som utredningen infördes de nuvarande reglerna om de osjälvständiga brottsformerna på 1940-talet och

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

lagstiftningen är således relativt sett gammal (förarbetena utarbetades för drygt 80 år sedan). Det har, hos lagstiftaren, i praxis och inom doktrinen inte varit obekant att det alltsedan uppkomsten av nuvarande reglering uppkommit en rad olika frågor rörande det straffbara området och dess gränser som skulle behöva utredas (i grunden) för att klargöra gränserna för det straffbara området. Som framgått ovan är detta ingen perifer del av straffrätten utan istället en av de mest centrala delarna av ansvarsläran som definierar vad som utgör ett brott. Det hänger också intimt ihop med en rad andra dogmatiska beståndsdelar/rekvisit som påverkar/påverkas av hur man utsträcker det straffbara området – bl.a. uppsåt, fara, skada etc.

Enligt fakulteten finns det inte möjlighet eller utrymme att närmare utveckla denna problematik. Följande får vara tillräckligt för att kommentera uppdraget samt dess utförande.

Det finns i alla straffrättsordningar läror om hur man kan och bör konstruera ansvar för olika förstadier till förövandet av ett brott (försök, förberedelse etc.) samt hur man kan hålla personer som främjar, möjliggör, bidrar till, organiserar eller t.o.m. instiger någon att annans brottslighet. Alla dessa läror förutsätter att man tar ställning till en rad olika grundläggande frågor, flera av rent filosofisk natur. Vad gäller de s.k. förfälsdelikten – som alltså utmärks av att gärningsmannen har ett uppsåt att föröva ett visst brott som emellertid inte (av något skäl) realiserar – är det helt avgörande att man tar ställning till vad det är en potentiell gärningsman klandras för. Den i ett straffbud utpekade skadan har ju inte inträffat, så vad som utgör såväl grunden för (men i lika mån begränsar) straffansvar är gärningsmannens uppsåt samt att han eller hon framkallar en tillräcklig fara för att skadan ska realiserar. Detta förutsätter att man har en någorlunda klar uppfattning om skillnader mellan handlingsetik och sinnelagsetik.

Ett system behöver inte vila uteslutande på endera etiska utgångspunkt, men det är nödvändigt att klargöra hur man ser på ”det” som man överväger att kriminalisera (och varför det är klandervärt). Att endast hänvisa till att man ”inte bör kriminalisera tankar” är alldeles för förenklat. ”Tankar” måste kopplas till en ”gärning” som i sin tur måste kopplas till en uppkommen ”följd” (bestående av något slags ”fara”).

När det gäller utformningen av en medverkanslära finns förvisso ett (annat) brott/otillåten gärning, men de väsentliga frågorna är hur man ser på att mycket mänsklig interaktion och handlande förutsätter att man gör saker/agerar tillsammans. Priser, utmärkelser, bedömningar etc. visar att (såvitt gäller positiv tilldelning av t.ex. beröm, heder och ära) mottagaren ofta är mycket benägen att tillskriva andra medverkande del av ”äran”, delaktighet, betydelse för resultatet etc. Samma sak gäller i princip även

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

när det handlar om att fördela och tilldela klander. En medverkanslära handlar om hur man ska fördela ansvar, tillskriva personer ansvar i olika roller samt bestämma hur de ska ansvara för den skada som de tillsammans har åstadkommit. Detta väcker en rad olika frågor om hur man ska se på begrepp som gärningsmannaskap, tolkning av agerande i samverkan, kausalitet, främjande, gemensamt eller överlappande uppsåt etc.

Allt det ovan sagda har föranlett en rad olika underbegrepp och frågeställningar som domstolar och akademien har utvecklat och diskuterat under lång tid. Underbegrepp som ”medgärningsmannaskap”, ”medelbart gärningsmannaskap, fördelning av ”roller”, tjänliga och otjänliga försök, (otjänliga, men farliga respektive ofarliga försök) och dylikt visar med önskvärd tydlighet att det existerar en rad olika dogmatiska problem/frågor, där det är svårt att beskriva vem som egentligen är ansvarig för vad och i vilken utsträckning. Ytterst måste frågor om ansvarsbedömning, rollfördelning, rubricering och straffmätning anpassas till normativt bedömning/kalibrering. Man måste alltså bestämma sig för vad det betyder att bidra (kausalt eller normativt) till någon annans gärning samt vad *en* ”gärning” överhuvudtaget är.

Komplexiteten hos dessa frågor underlättas inte av att det såväl i lagtext som i doktrinen används begrepp som har olika innebörder. Som ett belysande exempel kan nämnas att begreppen ”gärningsman” och ”medverkande” kan avse så väl den som är *gärningsman i vid mening* (alla inblandade i orsakande av ett brott) som *gärningsman i snäv bemärkelse* (den som uppfyller rekvisiten i en straffbestämmelse); samma sak gäller för begreppet ”medverkande”. Ibland avses alla inblandade i en brottslighet (gärningsman, anstiftare och medhjälpare); andra gånger begränsas termen till de som medverkar till annans brott (dvs. endast anstiftaren och medhjälparen).

Lagstiftningen rörande de osjälvständiga brotten är, som uppmärksammas i såväl direktiven som i utredningen, tämligen ålderstigna. Att lagtext och förarbeten är gamla betyder inte att de (eller att diskussionen som följt i kölvattnet av dessa) är föråldrade och att det på denna grund finns skäl göra förändringar. En ändring av lagtexten förutsätter att det finns ett behov av en saklig ändring och ny lagtext. Som ovan antytts saknas det inte dogmatiska frågor och problem när det gäller försök, medverkan m.m., och de drygt 80 åren som gått sedan lagtexten var föremål för utredning har naturligtvis inneburit att det finns ett behov av att utvärdera och undersöka om det finns behov av förändringar, reformer etc. Detta är dock inget som man kan förvänta sig göra i en handvändning. Närmare 80 års praxisbildning och diskussion måste tas på stort allvar och utvärderas noggrant. Vid sidan av de mer renodlat dogmatiska problemen, är de

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

osjälvständiga brottsformerna omgivna av en rad praktiska tillämpningsproblem. Det ligger inget konstigt i detta. Eftersom t.ex. ansvar för förstadiet till brott i första hand vilar på att gärningsmannen har ett s.k. överskjutande uppsåt att (i framtiden) föröva brott, uppstår mycket ofta *bevisproblem* – vad har gärningsmannen bestämt sig för att göra? hur säker är han eller hon på att fullfölja sin brottsplan? hur farlig var gärningen? vilka hållpunkter i verkligheten har vi att tillgå när vi ska avgöra om någon faktiskt avser att föröva ett brott (längre fram i ett tänkt händelseförlopp)? etc.

Samma sak gäller i medverkanssituationer. Huruvida en viss persons gärning ska räknas som tillräcklig för att föranleda ansvar för tilldragelsen är ingen liten eller obetydlig fråga. Kausalt finns egentligen inga begränsningar. Alla i vår omgivning bidrar ständigt alltid till vår existens och samvaro, våra gärningar och hur framtiden gestaltar sig. Vi skulle inte finnas till (och vissa senare begå otillåtna gärningar) om inte våra föräldrar hade skapat oss. En försäljare av ett vardagligt föremål i en butik (som t.ex. en brödkniv) har naturligtvis i någon mån främjat en annan persons gärning om denne någon senare förövar t.ex. mord med den aktuella kniven. En mamma som väcker sin son på morgonen och lagar frukost och skickar iväg honom på bussen har likaså medverkat till ”tilldragelsen” om sonen senare spränger en bomb och dödar hundratals människor. Exempelen är måhända tillspetsade, men visar på problematiken. Man måste ställa upp vissa begränsningar när det gäller ansvar. Och för detta förutsätts att man förstår dels problematiken, dels har insikt i hur problemställningarna kan formuleras samt vilka lösningar som står till buds.

Det är här utredningen brister såväl vad gäller formulering av uppdraget som genomförandet av det samma. Att efter närmare åtta decennier analysera, utvärdera ett helt kapitel och dess tillämpning under en sådan kort tid som (i praktiken mindre än 1 år) framstår som direkt anmärkningsvärt i sig. Det är inte första gången fakulteten påpekar att korta utredningstider utgör ett allvarligt problem i modern lagstiftning och ett hot mot rättssäkerheten. I det nu aktuella fallet är det emellertid särskilt anmärkningsvärt, vilket fakulteten vill framhålla. Att ge en utredare knappt ett år att lämna – inte bara en fullödig beskrivning och analys av problemen på ett så komplext område som nu är i fråga utan dessutom – förslag på en fullständig ny lagtext och reglering är på gränsen till häpnadsväckande. Man behöver inte gå längre än till att läsa utredningens experters särskilda yttranden, som ifrågasätter om beredningen av ärendet överhuvudtaget är förenligt med regeringsformen (RF). Att utredningens egna experter (se Svensson och Bergqvist) i sina yttranden betecknar uppdraget som ”oseriöst” länder till viss eftertanke. Som remissinstans vill fakulteten framhålla att det aldrig tidigare (eller extremt sällan)

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

överhuvudtaget torde komma ifråga att man som expert ifrågasätter om ett ärende och dess hantering ens uppfyller beredningskravet i RF.

I kommittédirektiven anges på flera ställen att uppdraget handlar om att göra en bred analys/översyn. Betänkandet är – med hänsyn till frågeställningarnas problematik och komplexitet – mycket kort (endast 389 sidor inklusive bilagor). Vissa redogörelser är helt ofullständigt behandlade och andra är så kortfattade att det kan ifrågasättas varför de överhuvudtaget finns redovisade. Detta gäller särskilt de internationella jämförelserna, som dock senare i betänkandetexten används som stöd för olika ändringsförslag. Därutöver saknas utförliga analyser, resonemang, reflektioner rörande det som har diskuterats under mycket lång tid i doktrinen, i tidigare utredningar samt den rättsfallspraxis som redovisas.

Utredningen intar, inspirerad av kommittédirektiven, ett mycket snävt perspektiv på problematiken som aktualiseras av de aktuella bestämmelserna. Enstaka rättsfall, eller tolkningar av dessa, tillåts föranleda drastiska förslag, som kan leda till genomgripande skillnader i rättsläget och under lång tid skapa stor osäkerhet i rättstillämpningen. Beträffande flera av de förslag som läggs fram i utredningen är det nästintill omöjligt att överblicka konsekvenserna av en reform. Det kan inte sägas att utredningens förslag till ändringar i någon egentlig mån skulle leda till att idag oklara frågor eller problematiska fall får en bättre eller mer ändamålsenlig lösning. Tvärtom torde flera frågor än de som redan finns idag uppstå med en reform av nu aktuellt slag. I sammanhanget är det av stor betydelse att uppmärksamma, att de förslag som läggs, om de genomförs, förr eller senare ska tillämpas av beslutsfattare (åklagare och inte minst domstolar); likaså kommer tillämpningen att leda till att enskilda döms (eller inte) utifrån de angivna premisserna.

Den ovan uttryckta kritiken kommer att återspegla sig i juridiska fakultetens ställningstaganden till huruvida utredningens förslag kan och bör leda till lagstiftning.

2. Problembild och utgångspunkter

Vid såväl själva utredningsarbetet som vid utformningen av förslag till ny lagtext är det av stor betydelse att veta vilken problembeskrivning, omvärldsbild och vilka utgångspunkter som utredningen har arbetat utifrån. Dessa redovisas i kap. 3 i betänkandet.

Det sammantagna intrycket av den bild som förmedlas i betänkandetexten är att Sverige f.n. är utsatt för någon form av extrem brottslighet på alla plan och alla nivåer. Utredningen hänvisar till en rad olika områden där brottsligheten förändrats och då endast till det värre. Bland de exempel på

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

brottslighet (och brottstyper) som utgör särskilda problemområden finns en lång uppräknning av helt disparat brottslighet med den enda gemensamma nämnaren att de har givits förutsättningar att frodas i ett mer modernt samhälle (än det i vilket BrB kap. 23 skapades). Bl.a. nämns gängbrottslighet, familje- och släktbaserade nätverk, våldsbrott, narkotikahandel, terroristbrott, sexualbrott, välfärdsbrott, korruption, bidragsbrott, hedersrelaterad brottslighet, internationell brottslighet, etc. Redovisningen av tillgänglig statistik och vetenskapliga belägg är dock ytterst begränsad. Däremot lämnas flera långa citat från regeringsskrivelser och dylikt, vars relevans kan ifrågasättas i sammanhanget.

Juridiska fakulteten anser inte att det finns anledning att i sig betvivla flera av de utpekade tendenserna inom kriminaliteten i Sverige i dagsläget. Det finns t.ex. ingen anledning att förminska problemen med skjutningar och sprängningar som har eskalerat främst i olika gängkontexter på senare år, inte sällan utförda av mycket unga gärningsmän. Men detta är endast en begränsad del av problembilden av idag. Och den anknyter inte direkt till hur det generella ansvaret för osjälvständiga brottsformer bör utformas. Fakulteten har inte någon uppfattning om hur kriminalpolitik lämpligast bör bedrivas. Som rättsvetenskapsmän och betraktare av ett normativt system är det endast fakultetens uppgift att utvärdera och granska om utredarens analys och förslag uppfyller vetenskapliga krav på fullständighet, rationalitet och huruvida man rekonstruerar ett system på ett sätt som återspeglar ett slags värderingsmässig koherens. Huruvida man vill åstadkomma generella straffskärpningar är således helt irrelevant i sammanhanget.

För att kunna utvärdera behovet av de lagstiftningsåtgärder som föreslår behövs en fullständig, systematiserad tydlig och trovärdig redogörelse/analys av sakernas tillstånd och hur brottslighetens ser ut. Att bara peka ut ett flertal – delvis helt disparata – områden och hävda att allt blivit värre, utgör inte särskilt starka argument för *hur* BrB kap. 23 bör reformeras. En problembeskrivning av det slag varom nu är fråga borde innehålla en identifiering av vad det är som är problemet med just BrB kap. 23 och de osjälvständiga brottsformerna i förhållande till brottsligheten idag. Som det framstår i nuläget är betänkanternas slutsatser endast ett bekräftande av vad kommittédirektiven anger som utgångspunkt, dock utan att någon egentlig utredning egentligen har gjorts. Ett återkommande inslag i betänkandet är att ändringar behövs eller motiveras för att regleringen, en viss bestämmelse etc. ska bli ”mer ändamålsenlig”. Detta följer också av direktiven och formuleringen av uppdraget. Problemet i detta sammanhang är bara att ingen – varken författaren till kommittédirektiven eller av utredningen – klargör i något egentligt avseende vad ändamålet med lagstiftningen är. Det enda som kan

utläsas är att det är ett mål – och närmast ett egensyfte – att skärpa lagstiftningen. Detta är dock ett cirkelresonemang, i flera avseenden.

Med detta sagt, övergår fakulteten till att närmare kommentera de förslag som lämnas i betänkandet. Dispositionen framgår av rubrikerna nedan. I slutet av respektive avsnitt nedan framgår hur juridiska fakulteten ställer sig till respektive del av förslaget. Mot den ovan tecknade bakgrunden till utredningsuppdrag och arbete vill juridiska fakulteten framhålla att det nuvarande lagstiftningsarbetets höga ambitionsnivå att på mycket kort tid genomföra stora (för att inte säga dramatiska) förändringar på ett av straffrättens mest centrala områden, återspeglar sig i nedanstående kommentarer och slutsatser i form av tillstyrkande eller avstyrkande.

Utredningens förslag

1. En ny bestämmelse om ansvar för försök till brott

Fakulteten har redan ovan antytt vilka problem eller frågor som (kort sagt) varje försöksreglering dras med, likaså den nuvarande. Att det ska vara *särskilt stadgat* ansvar för försök följer direkt av legalitetsprincipen. Att det måste finnas ett *uppsåt* att föröva fullbordat brott är inte heller något kontroversiellt att utgå från. Likaså måste brottet i någon mån kunna sägas ha *påbörjats* (nått en försökspunkt). Utredningen föreslår inte heller något annat. Slutligen krävs att fara för brottets fullbordande föreläggas (jfr ovan vad som sagts om konkret *fara*, sådan fara utesluten av tillfälliga omständigheter, otjänliga (farliga eller ofarliga) försök.

Flera av dessa frågor har diskuterats under lång tid i doktrinen och diskuterats i utredningar som inte lett till lagstiftning (se bl.a. SOU 1996:185). Man skulle kunna föreställa sig att en utredning som har fått i uppdrag att göra en ”bred översyn” skulle ta i dessa frågor och klargöra hur rättsläget ser ut (efter drygt 75 års tillämpning) och om det finns behov av förändringar. Det görs emellertid inte. Istället handlar hela utredningens arbete om ett enda rättsfall (NJA 2023 s. 393 – ”Vapenattrappen”) och dess betydelse för visst polis- och åklagararbete. Detta förtjänar vissa kommentarer.

För det första bör man ställa sig frågan varför det nu aktuella rättsfallet upplevs som så besvärande att det ska föranleda en lagändring, bli huvudsakligt (och enda) fokus för en utredning som särskilt tittar på frågor om ansvar för försök till brott. I denna del vill Juridiska fakulteten framhålla att det från juridisk synpunkt inte framstår som uppenbart att rättsfallet skapar några större frågetecken. Fallet gäller (starkt förenklat) en situation där polisen påträffade flera automatvapen och ammunition i ett förråd. Vapnen byttes av polis ut mot attrapper. Drygt 4 månader senare uppträdde en person på platsen och hämtade senare vapnen som

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

alltså var attrapper. Högsta domstolens avgörande kom att handla om huruvida det faktum att automatvapnen hade bytts ut 4 månader tidigare var att betrakta som en ”tillfällig omständighet” (att konkret fara förelåg vid brottstillfället var uteslutet). Praxis saknades förvisso inte på området. Slutsatsen blev att:

”Om faran för brottets fullbordan däremot har undanröjts redan innan brottsplanen har tagit form, dvs. innan uppsåtet att fullborda brottet har formats hos gärningsmannen, finns det en grundläggande brist i brottsplanen”.

I det aktuella fallet – som alltså ägde rum 4 månader efter det att vapnen hade bytts ut – kunde det *inte bevisas* att gärningsmannen hade format ett uppsåt/beslutat om en brottsplan vid den tidpunkt då det fortfarande var möjligt att fullborda brottet.

Mycket av det som sägs ovan handlar om precis det som fakulteten har försökt att understryka inledningsvis i detta yttrande; man måste veta vad det är som undersöks (hur olika begrepp används och hur de förhåller sig till varandra) och vilka konsekvenser som olika vägval innebär. Om man fäster avgörande vikt vid att (a) straffrättsanvändning handlar om att utdela klander för gärningar som representerar någon form av skada (t.ex. i form av en framkallad fara), och (b) att denna ska vara täckt av erforderlig skuld (i detta fall uppsåt) samt att (c) syftet med att överhuvudtaget kriminalisera gärningar är att undvika förekomsten att brottsliga gärningar uppkommer (prevention) samt att, om så ändå sker, (d) att de avbryts, beivras och lagförs, så är det litet svårt – för att inte säga omöjligt – att kritisera Högsta domstolens avgörande på någon principiell grund.

I fallet var faran undanröjd av polisen redan från början. Den/de som orsakat denna skada, kunde naturligtvis fällas till ansvar för sin del i detta brottsliga moment. Sett utifrån intresset av prevention är en stor del av skadan/faran redan eliminerad (och möjlig att bestraffa). Vad som sker därefter är ”ofarligt” (och representerar icke-skada). De i detta skede inblandade personerna ger dock uttryck för en ”brottslig vilja”. Vad Högsta domstolen konstaterar är att för att redan denna ”vilja” (ett tankefoster) ska kunna leda till ansvar för (ett synnerligen allvarligt) brott är det nödvändigt att det kan visas att åtminstone uppsåtet/brottsplanen fanns vid en tidpunkt då det var ontologiskt möjligt att brottet kunde fullbordas. I det aktuella rättsfallet var denna omständighet inte bevisad.

I alla fall av smuggling, transporter etc. med olika inblandade aktörer (organisatörer, beställare, transportörer, kurirer, mottagare etc.) finns det normalt sett en färdig brottsplan. Givet det att man vet att den som i ett

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

senare skede försöker hämta ut något (som alltså har bytts ut på vägen) har varit med på brottsplanen (haft uppsåt) finns inte problem att med dagens reglering döma även den som i realiteten hämtar ut ett ofarligt föremål (utbytt narkotika, vapenattrapper etc.) till ansvar. Vad Högsta domstolen konstaterade var endast att om mycket lång tid har förflutit mellan det att försöket avbröts, så är det inte säkert att mottagaren av godset bevisligen kan sägas ha varit en del av den tidigare brottsplanen (genom att alltså endast ha ett uppsåt till att medverka till händelseförloppet).

Sammanfattningsvis finns det inte mycket att invända mot Högsta domstolens resonemang. Om man inte anser, att vi generellt bör bestraffa brottsliga viljor (hur elakartade, omoraliska och kalkylerande de än må vara), så måste åklagare bevisa att denna ”vilja” (uppsåt/brottsplan) fanns åtminstone vid tiden för utbytet. I vissa fall kan detta leda till att åtal måste ogillas. Detta är en fullt naturlig följd i en rättsstat som upprätthåller höga beviskrav. Den som ursprungligen placerade vapnen på den aktuella platsen kan dömas för synnerligen grovt vapenbrott. Likaså kan den som senare – efter att ett utbyte har skett – försöker ta befattning med vapnen (attrapper) dömas för detta brott. Dock bryts kedjan om det tidsmässigt (eller på annat sätt) uppstår ett glapp där den brottsliga avsikten att föröva brottet inte ens fanns då de objektiva förutsättningarna för brottsbeskrivningsenlighet förelåg.

Att utredningen inte uppfattat rättsläget på detta vis står klart om man läser kapitel 7 i betänkandetexten. Det blir där uppenbart att det enbart handlar om de praktiska implikationerna av att åklagarnas arbetsmetoder inte leder till fällande domar. Hela argumentationen är uppbyggd kring olika exempel (hämtade från opublicerat underrättsmaterial) där man av rena bevisskäl har valt att frikänna personer som (förvisso med kanske mycket dåliga avsikter) försök att göra något som helt enkelt inte (längre) är möjligt. Att bevisning är svårt är ingen nyhet. Det utgör i sig inte heller något skäl att ändra på lagen under förutsättning att den vilar på solid grund i övrigt. Att underrätter (inledningsvis) kan komma att övertolka eller missförstå innebörden av ett prejudikat från Högsta domstolen utgör inte heller något tungt vägande skäl. Vore så fallet, skulle otaliga ”breda översyner” ha behövt göras ständigt och jämt på straffrättens område.

Lagen ger alltså redan idag möjlighet att fälla såväl den som ursprungligen placerade ett föremål (vapen, narkotika etc.) på den aktuella platsen till ansvar som den som senare försöker ta emot, transportera, hämta upp etc. varan. Allt under förutsättning att det är klart att det finns en intersektion mellan den primära gärningen och uppkomsten av i vart fall en brottsplan.

Juridiska fakulteten är emellertid inte oförstående till den problematik som kan komma tänkas kunna uppsåt med utredandet av pågående brottslighet

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

samt behovet av att möjliggöra för polis- och åklagarmyndigheter att inte behöva avbryta ett brottsligt händelseförlopp med konsekvensen att man inte kan lagföra personer i ett skede som uppkommer efter det att viss egendom/visst gods utbytt mot något ofarligt. Nuvarande utredningsmetoder och omständigheter i de enskilda fallen kan säkerligen orsaka (förvisso kanske stora) bevissvårighet i domstol samt störa polisens utrednings- och spaningsverksamhet. Detta kan göra det påkallat att föreslå en ändring (med föreslagen innebörd). Emellertid: om kriminaliseringen utsträcks till att omfatta s.k. otjänliga, ofarliga försök då myndigheter ingripit, bör det tydligt (mer än vad som sker i betänkandet) framhållas att detta utgör ett undantag från annars etablerade regler och principer. Behovet av effektivt polis- och åklagararbete kan således i vissa undantagsfall tillåtas övertrumfa mer principiella skäl för eller emot att välja kriminalisering som instrument. Dock bör det i straffmätningen återspeglas att det handlar om något som under andra omständigheter skulle vara straffritt och att man valt att kriminalisera gärningen enbart för att kunna låta polis och åklagare fortsätta sitt spanings- och utredningsarbete.

Mot denna bakgrund anser juridiska fakulteten att det föreslagna undantaget kan vara acceptabelt.

Avslutningsvis när det gäller förslaget om att ändra försöksbestämmelsen tar utredningen – extremt kortfattat – att det ska införas ett undantag från det ovan diskuterade förslaget om utvidgat ansvar för ofarliga otjänliga försök, nämligen faran varit utesluten till följd av en myndighets åtgärd och det varit *uppenbart mindre allvarligt*. Det kan förvisso finnas anledning att skära till ansvarsbedömningar så att ”mindre allvarliga fall”, ”ringa fall” etc. undantas från det straffbelagda området. För att dylika undantag ska fungera och leda till eftersträvarvärda resultat måste det emellertid klargöras (och exemplifieras) vad det är som påkallar ansvarsfrihet. I denna del säger utredningen i princip ingenting (och detta trots att man använt en förstärkningsterm ”uppenbart” för att begränsa tillämpningen av undantaget). Juridiska fakulteten kan inte ange vad som kan/bör beaktas; detta är utredarens uppdrag och uppgift. Men tydliga exempel på frågor som borde ha diskuterats i utredningen är om fallet är mindre allvarligt på grund av att faran (som i och för sig inte förelåg) var mindre, om det som brottet avser (t.ex. vapnet, narkotikan, stöldgodset etc.) är av mindre farlig art eller värde, om det är uppsåtet som är mindre tydligt formulerat etc. Oavsett vad man menar att domstolar ska lägga vikt vid, måste det tas upp, utredas diskuterats och exemplifieras.

2. Ett utvidgat förberedelseansvar

Om det ovan diskuterade förslaget avseende en ändring rörande försöksansvaret är tämligen begränsat och endast avser vissa särskilda fall,

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

är förslaget rörande en ändring av förberedelsebrottet betydligt mera långtgående.

Vad utredningen föreslår är i huvudsak följande: Begreppet ”befattning” och ”hjälpmedel” i BrB 23:2 ska utvidgas till att omfatta med nya gärningsformer och saker som duger för att ett befattningstagande ska vara straffbart. Idag förekommer en viss uppräkningslista av vad som kan uppfylla rekvisiten, vilken är exemplifierande och icke uttömmande.

I den nu föreslagna lagtexten föreslås nu dels att begreppet befattning utvidgas till att omfatta nya gärningsformer (förvärv, innehav och överlåtelse), dels att det är tillräckligt att det som befattningen avser är ”ägnat att” användas som hjälpmedel vid brott (jfr ”särskilt ägnat” i dagens lagtext). I denna del vill juridiska fakulteten anföra följande.

När det gäller ansvar för förberedelse till brott är den principiella problematik som ovan har diskuterats än mer påtaglig än när det gäller vid försöksbrott. Vid förberedelse finns det normalt ingen ”farlig” eller skadlig gärning; vad som finns är uttryck för att gärningsmannen har format ett beslut att i framtiden föröva ett brott. Detta uppsåt är således konstitutivt för straffansvar för förberedelse och de gärningar som därutöver krävs enligt lagtexten utgör bevisning för att gärningsmannen har manifesterat sitt beslut i gärning. Såvida man inte förespråkar en strikt subjektiv eller sinnelagsetisk förberedelselära, är det endast i form av befattnings- och hjälpmedelsrekvisiten som man kan avgränsa det straffbara området. Vad som, *mutatis mutandis*, är helt ordinära, vardagliga, ofarliga gärningar bestående i befattningstagande med vissa föremål, kan – kopplat till uppsåtet att i framtiden föröva brott av ifrågavarande slag – utgöra straffbar förberedelse till brott. Det säger sig självt att det är av stor betydelse att inte vilka gärningar som helst tillåts utgöra bevis för att gärningsmannen har manifesterat en ”ond vilja”. På något trovärdigt och försvarligt sätt måste gärningsmannen ha visat att han eller hon är beredd att gå från tanke till gärning.

Att ta befattning med föremål som i sig är kriminaliserade att inneha (t.ex. vapen) är dels i sig självt straffbart, dels ofta en någorlunda tillförlitlig indikator på att uppsåtet avses att realiseras (givet att man vet något om detta). Den som har demonstrerat en vilja att t.ex. mörda en person, och därefter tar befattning med ett skjutvapen har normalt också gått från tanke till gärning i den bemärkelsen att han eller hon befattat sig med ett hjälpmedel. Ju längre man kommer från saker som i sig själva tyder på att de ska användas vid brott (t.ex. vapen, dyrkar, specialiserade verktyg etc.), desto mer osäkert blir det att lägga befattningstagandet till grund för straffansvar. Rättstillämpningen efter att hjälpmedelsbegreppet infördes år 2001 visar att det inte sällan är högst oklart vad som är tillräckligt för att

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

vara ”särskilt ägnat att användas som hjälpmedel”. Det saknas inte exempel på situationer där en gärningsman har vidtagit vissa åtgärder som i sig framstår som harmlösa eller i vart fall otillräckliga för att kunna säga att de demonstrerar påbörjandet av ett brott, men där utredningen i målet starkt talar för att han eller hon verkligen har format ett beslut att (i framtiden) begått ett (kanske mycket allvarligt) brott. Hur mycket ska krävas för att i dessa fall ska fälla till ansvar (för t.ex. förberedelse till mord, människorov, grovt rån, etc.)? Motsatsvis finns det många exempel på hur personer kan ha samlat på sig en rad olika föremål, information, gjort planer etc., men där det är synnerligen svårt att fastställa vad gärningsmannen egentligen har planerat och hur långt han eller hon är beredd att gå. Hela poängen är att det ofta är ett (mycket) långt steg att gå från tanke till gärning.

Nu föreslår utredningen att förstärkningsuttrycket ”särskilt” tas bort och att det ska räcka med att hjälpmedlet är ”ägnat att” användas som hjälpmedel. I denna del finns det anledning att uppmärksamma att med uttrycket ”ägnat att” förstås i princip endast att något ”normalt sett duger till” något. Kravet är således inte särskilt högt ställt. ”Ägnat att” används som ett brottsrekvisit för att formulera s.k. abstrakta faredelikt, och syftar till att möjliggöra för domstolar att fälla till ansvar i situationer där man utifrån en abstrahering av omständigheterna i enskilda fall kan säga gärningen ”typiskt sett” leder till fara (trots att konkret fara inte förelegat i det konkreta fallet). Att använda denna typ av rekvisit i strafflagstiftning kunde vara föremål för en utredning i sig, men ska inte utvecklas här. Däremot bör man noga understryka att det av rena rättssäkerhetsskäl är ytterst betänkligt att helt överlämna fastställandet av det straffbara området till en domstols bedömning av vad som är ”typiskt” i en abstraherad situation. Vad som kan vara en helt ofarlig och harmlös sammanställning av vissa föremål (t.ex. viss klädsel, föremål med fullt legitima användningsområden etc.) kan sammantagna peka på att gärningsmannen har en viss avsikt. I sammanhanget kan det dessutom bli så att två osäkra faktorer tillåts förstärka varandra. Om man är osäker på (exakt) vilket uppsåt som gärningsmannen har, kan en sammanställning av vissa föremål (typiska hjälpmedel) förstärka tron att gärningsmannen har format ett beslut att begå brott i framtiden. Motsatsvis kan en övertygelse om att gärningsmannen har ett bestämt uppsåt att föröva brott i framtiden påverka polis, åklagare och domstol i tolkningen förekomsten av vissa föremål (en sammanställning); föremålen blir bevis för uppsåtet.

Slutsatsen av det sagda är att man från lagstiftarhåll bör vara ytterst restriktiv när det gäller att möjligheterna att fälla till ansvar för förberedelse, där bedömningen görs avhängig dels en uppskattning av gärningsmannens framtidsinriktade uppsåt, dels en typisering av farligheten hos en samling föremål (som i ett annat sammanhang kan ha

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

ett fullt legitim och begripligt användningsområde). Att därför, som utredningen föreslår, slopa förstärkningsrekvisitet ”särskilt” väcker därför stora betänkligheter.

I sin analys och motivering diskuterar utredaren flera situationer där det anses finnas ett behov av en utvidgning. Uppräkningen är inte övertygande. Dels handlar flera fall om situationer som föregår den nu gällande förberedelsebestämmelsen (från år 2001), men även hypotetiska fall som å ena sidan verkar bygga på verkliga fall men å andra sidan inte ges målbeteckningar. Sammantaget förblir det oklart vari problemen består. Enligt juridiska fakultetens uppfattning är det uppenbart att det i majoriteten av fallen handlar om att det vid ansvar för förberedelse till brott finns en rad svårigheter att *bevisa* ansvar och skuld.

Att det är svårt att bevisa att gärningsmannen (på det tidiga stadium det nu handlar om) är helt naturligt, då det handlar om att tillskriva en person straffrättsligt ansvar för ett framtida tänkt handlande, baserat på en gärning som i sig kan framstå som tämligen ofarlig, alldaglig eller i vart fall flertydig eller oklar. Hela förberedelsebrottets natur och utgångspunkten vid ansvarsprövningen är att det normalt finns mycket få konkreta fakta att ta sin utgångspunkt i. Det räcker inte idag – och borde inte rätta – med att en viss kompilation av föremål påträffas hos en person med ett tveksamt leverne (gängmedlem etc.). Det borde inte ens vara tillräckligt att man kan knyta en befattning till en viss brottsplan. Det borde rimligen – för att uppfylla kraven på rättssäkerhet – krävas att förberedelsen är ”farlig i sig”. Detta verkar utredningen också uppfatta.

Det förtjänar vidare att framhållas att vad som ser ut att vara en mindre korrigering av kravet på vad som duger för att utgöra ett hjälpmedel, i praktiken kan få ett enormt genomslag. Som redan påpekats krävs det inte särskilt mycket för att något ”typiskt sett duger” till något (att utgöra ett hjälpmedel vid brott). Som bl.a. experterna Svensson och Bergqvist framhåller i sitt särskilda yttrande, finns det vid förberedelsebrott – bestående i befattningstagande med hjälpmedel – i princip inga gränser alls. Vad som helst – pengar, alldagliga föremål, datorer, datorprogram etc. – kan vara hjälpmedel. Den enda restriktivitet som blockerar rent skönsrättsliga bedömningar uttrycks genom rekvisitet att det ska vara ”särskilt” ägnat”. Tar man bort detta rekvisit, riskerar bedömningen att bli helt godtycklig och beroende av vad man tror om gärningsmannens uppsåt. Hjälpmedlets ”duglighet” tillför inget i sig. Mot denna bakgrund framstår det som ytterst oklart hur och varför utredningen föreslår att man ska sänka kraven på vad som kan anses vara ägnat att utgöra hjälpmedel (genom att ta bort kravet på att hjälpmedlet ska vara *särskilt* ägnat) och dessutom inbegripa flera och mer perifera tillvägagångssätt.

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

Sammanfattningsvis menar juridiska fakulteten att det vore ytterst betänkligt att ta bort rekvisitet ”särskilt” från definitionen av förberelseansvar. Det är inget allmänt förstärkningsord som kvalificerar tillämpningen av bestämmelsen; det är i stället det (enda) som kan skilja ett någorlunda preciserat kausalsamband mellan gärningen och det framtida sambandet från ren godtycklighet.

Vad som behövs är vägledning i form av hållpunkter vad ”ägnat att”-bedömningen ska gå ut på. Utredningen hade kunnat söka stöd och vägledning för hur en reglering av bedömningar av nu aktuellt slag bör utformas i den helt nya förverkandelagstiftningen. Beträffande förverkande av särskilda brottsverktyg (BrB 36:12). Där används lokutionen ”om (föremålet) har *påträffats under omständigheter som gav anledning att befara att det skulle komma till sådan användning*”. Det sagda visar att det inte endast är föremålet i sig som har betydelse för vad som kan utgöra ett hjälpmedel, brottsverktyg. Istället måste man se på helheten och omständigheterna som omger själva befattningstagandet.

När det därefter kommer till att utvidga de olika sätten på vilket en förberedelse kan företas, föreslår utredaren att uppräkningslistan i nuvarande BrB 23:2 ska kompletteras med gärningstyperna *kartläggning, rekognosering* och *annan informationsinsamling*. Redan av denna uppräkningslista kan det konstateras att utredaren går långt utanför det som man tidigare i betänkandet har hänvisat till som ett slags basala utgångspunkter – nämligen att förberedelsegärningar (för att vara kriminella) bör begränsas till sådana som är ”farliga i sig” eller i vart fall ”farliga om man ser dem som ett led i en konkret brottsplan”. Vad nu är fråga om är gärningar som vem som helt kan utföra genom att t.ex. göra eftersökningar på dator (Google Maps etc.), företa resor i trafiken etc. Det finns såtillvida inget samhällsfarligt alls i själva gärningen och allt blir avhängigt om materialinsamlingen kan kopplas till ett framtidsinriktat uppsåt. Vad det handlar om är att kriminalisera förberedelse till förberedelse. Det har sedan lång tid ansetts finnas goda skäl att inte utsträcka lagstiftningen så långt.

Fakulteten upprepar inte vad som redan påpekats ovan. Det torde vara helt uppenbart att gärningar av det slag som föreslås inte uppfyller ens de basala grundkraven för att kunna bli föremål för kriminalisering. Allt lämnas i princip till en bedömning/prövning av vilket uppsåt man kan tillskriva gärningsmannen (på ett mycket tidigt stadium). Felkällorna torde vara mycket stora och juridiska fakulteten menar att utredaren grovt överskattar möjligheterna att göra tillförlitliga bedömningar av ett framtidsinriktat uppsåt. Det bör särskilt noteras att när det gäller flertalet av de förberedelsegärningar som kan läggas till grund för ansvar har gärningsmannen kvar kontrollen över den framtida händelseutvecklingen.

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

Vad som avgör huruvida gärningsmannen kommer att föröva ett brott (i framtiden) är beroende av en rad olika omständigheter, som t.ex. hur starkt hans eller hennes uppsåt är, vilka förbehåll/villkor man uppställt för att gå vidare med en brottsplan, hur sannolikt det är att man kommer att fullfölja sin plan, huruvida andra inblandade personer kommer att agera på ett visst sätt. Det finns, enkelt uttryckt, mycket stora svårigheter att säga något säkert om uppsåtet.

I detta sammanhang vill juridiska fakulteten särskilt framhålla följande: det är inte ovanligt att viss lagstiftning föreslås och genomförs för att vidga tillämpningsområdet, skapa förutsättningar för undantag eller ge en bild av att man vidtar åtgärder i en viss riktning (och att effektiviteten således skulle öka). Vad som ofta glöms bort i sammanhang som dessa är att de reformer man genomför ska tillämpas i praktiken (av personer som måste kunna tillämpa dem).

Ju mer man förenklar en reglering och finner lösningar som överlåter åt tillämpare att hitta fakta och skäl för att tolka verkligheten, desto svårare blir det för tillämparen att veta hur han eller hon ska agera i enskilda fall. Att helt överlåta till t.ex. åklagare eller domstolar att avgöra om tillräckligt allvarliga fall av t.ex. förberedelse till brott föreligger för att väcka åtal och döma till ansvar, utan tydligen vägledning för vad som utmärker det klandervärda i det aktuella handlandet, skapar inte bara förutsättningar för rättsosäkerhet; det lämnar dessutom tillämparna i nästintill omöjliga problemsituationer. Bevissvårigheterna innebär att inte finns några garantier för att man i framtiden kommer att kunna lagföra fler personer med den nya lagtexten (om detta nu är syftet). Hur domstolar kommer att hantera bedömningar av förberedelse går inte att sia om. Man kan tänka sig att det blir fler personer som lagförs om kraven sänks. Men man kan lika väl tänka sig att domstolar – med de stora svårigheter som är förenade med att tillskriva en person ett någorlunda bestämt uppsåt – avstår från att fälla till ansvar.

Juridiska fakulteten övergår därefter till att kommentera förslaget till ändring av det s.k. farerekvisitet.

I den allmänna bestämmelsen om förberedelse (BrB 23:2) – finns utöver kravet på att det hjälpmedel (som befattningen avser) ska vara ”särskilt ägnat att användas...” ett krav på *konkret fara*. Med detta förstås enkelt uttryckt att det i det aktuella fallet ska ha varit ontologiskt möjligt och tillräckligt sannolikt att gärningen kommer att leda till fullbordat brott. Denna fara får *inte* heller endast *ha varit ringa*.

Utredningen föreslår nu förändringar även beträffande båda dessa rekvisit, vilka skulle komma att innebära (a) att det inte ska krävas konkret fara

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

utan istället vara tillräckligt att sådan varit utesluten av tillfälliga omständigheter, samt (b) att undantaget för ”ringa fall” ersätts med en hänvisning till att *det fullbordade brotts straffvärde eller omständigheterna i övrigt är mindre allvarligt*.

Vad gäller förslaget om ändringen av farerekvisitet, innebär det i sin essens att även otjänliga förberedelser ska omfattas av det straffbara området. Trots att det är teoretiskt omöjligt att en gärning ska leda till fullbordat brott, ska en förberedelse alltså vara straffbar. Utredningens motivering är endast att ”det är tydligt, logiskt och pedagogiskt att bedömningen görs på ett likartat sätt”. Varför så är fallet lämnas i princip helt obesvarat.

Även om försök och förberedelse till brott utgör olika förstadier och har vissa gemensamma drag, finns det emellertid stora skillnader. Dessa är inte minst av betydelse på ett praktiskt plan, vilket beror på avståndet mellan försöks- respektive förberedelsegärningen och följden. Vad som är en ”tillfällig omständighet” har vållat åtskilliga problem och huvudbry alltsedan formuleringen infördes år 1948. Som framgått ovan kan man göra vissa distinktioner vid vissa brottstyper rörande farliga och ofarliga förstadier, där vissa försök kan vara straffbara om de är ”farliga”, ”värda att tas på allvar”. Bedömningarna av vad som utgör ”farliga” försök beror på omständigheterna i det enskilda fallet och vad det är för faktorer eller omständigheter som neutraliserar fullbordandet av brottet samt ur vems perspektiv man betraktar det.

Inget av detta utreds i betänkandetexten. Istället nöjer man sig med att hemfalla åt att det är ”logiskt och pedagogiskt etc.” att samma begränsning ska gälla för förberedelsebrott. Detta är inte en acceptabel grund för lagstiftning. Förslaget måste analyseras i grunden och det bör därvid uppmärksammas bl.a. följande. Skillnaden mellan försök och förberedelse är (bl.a.) avståndet mellan det som utgör gärningen och det fullbordade brottet. Beträffande försöksbrott, ligger *påbörjandet* (försökspunkten) förhållandevis nära fullbordanspunkten. Att en omständighet som inträffar eller aktualiseras i direkt anslutning till brottets konsumtion kan således – av ”naturliga” skäl – komma att vara tillfällig (oförutsedd, icke kalkylerad etc.) sett från gärningsmannens position och således inte göra hans eller hennes beteende mindre straffvärt (eller t.o.m. straffritt).

När det gäller förberedelsebrott är situationen emellertid (mycket) annorlunda. Det kan förlöpa ansevärd tid mellan en förberedelsegärning och det tänkta påbörjandet och fullbordandet av brottsligheten. Som påpekats tidigare i detta yttrande finns det en stor mängd faktorer (villkor, betingelser, förbehåll) som skapar mycket stor osäkerhet om hur stor sannolikheten är för att ett framtida brott överhuvudtaget kommer att

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

fullbordas. Som förklarats ovan, är det avgörande och egentligen enda konkreta som domstolar har att utgå från omständigheter som påverkar bedömningen av vilket uppsåt som gärningsmannen har. Att göra denna bedömning av vad en person på ett tidigt förstadium har velat, tänkt, trott etc. är svår nog i sig. Om man enbart utifrån denna bedömning – när man vet att realiseringen av skadan är helt utesluten – ändå ska undersöka om det är *en tillfällig omständighet* att brottet inte fullbordades framstår som helt verklighetsfrämmande om man vill ha några hållpunkter i verkligheten och fakta.

Juridiska fakulteten inser givetvis att vad man vill komma skapa förutsättningar för är att polis och åklagare ska kunna använda olika tekniker för att luska fram personer som sonderar möjligheter, försöker skapa kontakter etc. med personer som skulle kunna leda till att ett brott (kanske långt fram i tiden) faktiskt fullbordas. I så fall kan man från samhällets sida hindra/försvåra för alla som inlåter sig på att ens påbörja en sondering av möjligheterna att i framtiden begå ett brott. Det kan alltså finnas goda skäl att beivra detta, men det behöver inte ske genom att genomföra förslag av nu aktuellt slag. Att lura/locka fram personer med dåliga avsikter kan säkerligen vara en effektiv metod för berörda myndigheter att utreda potentiell framtida brottslighet. I utredningens förslag handlar det emellertid om att bestraffa personer för vad det har gjorts (och på det stadium det nu är fråga om). Vid gärningar där konkret fara är utesluten existerar det överhuvudtaget inte något som teoretiskt sett skulle kunna leda till en viss skadlig följd (ett fullbordat brott) att bedöma. Det kan finnas goda skäl att utreda och kartlägga gärningar och gärningsmän som dessa, men det behöver inte ske genom att bedöma det som förberedelse till (ofta) grov brottslighet. Att lura/locka fram personer med dåliga avsikter kan säkerligen vara en effektiv metod för berörda myndigheter att skapa en upptäcktsrisk. Att införa en justering av fararekvistet till att också avse situationer där faran är utesluten av ”tillfälliga omständigheter” är endast ytterligare ett sätt att närma sig en subjektiv lära där det som kriminaliseras är enbart ”tankar”, ond vilja etc. Detta är knappast goda skäl för ändrad lagstiftning på ett så centralt område som det nu aktuella.

Om lagstiftarens ambition stannade vid de olika slags kontaktförsök, undersökningar av en existerande marknad i de ”undre världen” (vad det nu betyder) när det gäller sexualbrott, borde man ha utformat direktiv eller lett undersökningen i riktning mot de brottstyper som kan komma att beröras av en justering av lagen. Att generellt ändra hela farebedömningen av förberedelsebrott framstår som en överloppsgärning där konsekvenserna inte kan överblickas. Att utredningen därutöver överhuvudtaget inte verkar haft ambitionen (eller tiden att göra en sådan

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

utredning) leder juridiska fakulteten till slutsatsen att förslaget måste avstyrkas även på denna grund.

Vad till sist gäller om man bör ersätta undantaget för ”ringa brott” till att avse brott som är ”mindre allvarligt”, är detta kanske en mindre fråga i sammanhanget (som kanske inte ska leda till en lagändring såvida man inte avser att reformera bestämmelsen i övrigt). Det är, minst sagt, svårt att följa utredningens arbete och redovisning av skäl för varför en ändring avseende undantag för ”ringa fall” ska ersättas med ”mindre allvarlig”. Det finns delvis extensiva redogörelser för underrättsavgöranden och t.o.m. fall från mediareportering (där händelsen inte ens lett till åtal), men i övrigt ingen egentlig diskussion om vad en förändring av BrB 23:2 egentligen skulle innebära.

En välvillig läsning av betänkandet är att utredningen vill precisera innebörden av vad ”ringa” ska bedömas utifrån. En sådan läsning betyder att bedömningen enbart ska handla om straffvärderelaterade omständigheter (dvs. graden av skada, fara, kränkning och skuld) samt omständigheterna i övrigt. Om skälen till att faran är ringa istället enbart beror på yttre omständigheter (som gärningsmannen inte kontrollerar), ska han eller hon inte kunna ses som ansvarsbefriad. I vad mån det finns en reell skillnad mellan dagens lagförslag och den ordning som gäller idag (senast ändrad år 2016) återstår att bedöma. Utredningen tillför inga egentliga argument för sitt förslag. Mot denna bakgrund kan fakulteten inte tillstyrka förslaget.

3. Förslag till ändring av medverkansbestämmelsen

De riktigt stora problemen med förevarande utredning och betänkandetext gäller medverkansbestämmelsen i nuvarande BrB 23:4. Redan inledningsvis kan juridiska fakulteten säga att förslaget avstyrks i sin helhet. Motiveringen härför framgår nedan. Mycket av det arbete som skulle ha behövt utföras av utredningen kan fakulteten som remissinstans inte göra (eller ens kommentera).

Som påpekats tidigare i detta betänkande är det av avgörande betydelse för fakultetens ställningstaganden och slutsatser att man tar den befintliga regleringen och hela utvecklingen som skett på området efter det att den infördes år 1948 som utgångspunkt samt att man identifierar de problem som (onekligen) finns med dagens reglering. Ingen seriös intressent skulle hävda att det inte finns frågor eller problem i dagens reglering eller åsikter på hur en medverkansreglering bör utformas. Med detta sagt begränsar sig juridiska fakulteten till att kommentera vad utredningen de facto föreslår och inte vad man egentligen borde ha utrett (givet att man hade haft tid).

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

Inledningsvis finns det anledning att erinra om att den nuvarande medverkansregleringen – liksom alla andra länders medverkansläror – har en rad olika problem/frågeställningar att ta ställning till när det gäller straffbar medverkan till brott/otillåtna gärningar. Problemet i grunden är att det inte finns några direkt tydliga gränser mellan det som man gör ”själv” och det som man gör ”tillsammans (med andra)”. Språket tillåter vissa begränsningar för att tillskriva en person (ansvar för) en gärning, men långt ifrån alla ansvarskonstruktioner kan härledas ur språkliga tolkningsoperationer. Hur man ska dra upp gränser för vem som är att betrakta som gärningsman respektive medverkande är endast en initial bedömning. Sedan länge är det känt att vi ibland är beredda att betrakta personer som agerar ”genom en annan” (person), utnyttjas som redskap, etc. på ett annat sätt än vad som följer av en direkt tillämpning straffbestämmelserna. Det är förklaringen till varför vi har en rad olika rättsfigurer som *medelbart gärningsmannaskap*, *medgärningsmannaskap*, *konverterat gärningsmannaskap*, *inskränkt gärningsmannaskap* (krympning), *utvidgat gärningsmannaskap* inom ramen för medverkan etc. etc.

Ingen skulle påstå att det är en enkel uppgift att sortera ut vad som gäller idag, huruvida nuvarande regleringen bör ändras och hur den i så fall bör se ut. Återigen – med risk för att bli upprepande – borde kanske lagstiftaren ge en utredning den tid och kompetens att faktiskt utreda det som faktiskt utgör relevanta problem och frågor. Nu har detta inte skett och kommentarerna i det följande bygger på vad utredningen trots allt säger.

Att reglera ansvar för mänskligt handlande tillsammans med andra som eventuellt straffbart (på ett eller annat sätt) förutsätter att man klagör vad det är som är problemet. Juridiska fakulteten menar att det inte torde vara särskilt svårt att konstatera att man kan inta vissa ytterlighetspositioner i frågan. Å ena sidan kan man knyta ansvarsbedömningar till olika legalistiska, dogmatiska definitioner som förutsätter att en person – för att betraktas som gärningsman, medverkande i form av anstiftare eller medhjälpare – verkligen har gjort precis det som framgår av lagstiftningen. Å andra sidan kan man ha ett mer öppet förhållningssätt till olika iblandade personers delaktighet i ”tilldragelsen” som utgör ett brott. Gränsen mellan det som utgör orsakande respektive främjande är inte på förhand givet. Alla inblandade ”främjar” det brottsliga resultatet. Med en sådan utgångspunkt blir det mindre viktigt (i vart fall inte avgörande) vem som har gjort exakt vad, utan ansvar och påföljd kan bedömas utifrån hur straffvärd en person framstår i det aktuella fallet och vad som framstår rimligt. Allt detta är känt inom doktrinen sedan lång tid tillbaka, men verkar inte ha uppmärksammats av utredaren. Och: det är ingen hemlighet

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

att det kan se mycket olika ut beroende på vilken brottslighet det är fråga om.

Man kan givetvis låsa en framtida reglering vid endera av dessa ytterlighetspositioner, men det är sällan en lämplig lösning att välja en ytterlighetsposition. Vad man behöver göra är att skapa ett system där flertalet fall som rättstillämpningen har att bedöma resulterar i något som accepteras som acceptabelt i vad gäller såväl ansvarsbedömning, rubricering och påföljd.

Vad utredningen föreslår – bortsett från några förtydliganden gällande skuldbedömningen som i sig är helt okontroversiella – är att medverkansansvaret inom straffrätten – som alltså gäller för alla brott (utöver vissa specialstraffrättsliga brott på bötesnivå) – ska delas upp i flera bestämmelser. Avgörande vikt (åtminstone påstås) läggas vid vilken roll/betydelse/gärnings som aktualiserar ansvar. Utredaren menar således att det finns vissa grundläggande, definitoriska skillnader mellan olika slags medverkan (i vid mening) – *gärningsmannaskap, anstiftan och medhjälp*. Som framgått är detta förvisso en tänkbar utgångspunkt. Frågan är bara om det är det som utredningen också gör. Svaret torde vara uppenbart om man studerar förslaget till ny lagtext.

Vad först gäller förslaget till bestämmelse i BrB 23:1 så avser denna frågan om gärningsmannaskap, vilket alltså inkluderar medgärningsmannaskap och (förmodligen utvidgad medverkan i omrubriceringsfall). Det handlar alltså om personer som ska dömas för att ensamt eller tillsammans med andra ha gjort det som krävs och förutsätts enligt ett visst straffbud. I de enkla fallet är detta kanske uppenbart (A skjuter B med en pistol varvid B avlider), men många gånger är det långt ifrån lika självklart (antag att A planerar, beställer och betalar för ett mycket uttänkt och kalkylerat mord av B, där han eller hon utnyttjar den utsatte C för att utföra gärningen (som kanske ytterst är något ganska trivialt) vore det i vissa situationer orimligt att – på något sett – inte se A som ”den som” har begått gärningen. Om det sker vid rubriceringen av brottet eller vid straffmätningen är en öppen fråga. Däremellan finns gränsfall där det å ena sidan är uppenbart att personer tillsammans uppfyller rekvisiten i en gärningsbeskrivning, men där ingen riktigt gör *allt* det som egentligen krävs enligt straffbestämmelsen (t.ex. A, B, C och D springer in på en bank, där A riktar ett hot mot personalen, B tillgriper pengar, C håller vakt vid dörren och D står beredd att ta alla inblandade från lokalen i ett fordon).

I förarbeten, doktrinen och inte minst i praxis har diskussioner rörande exempel som dessa diskuterats i årtionden. Det är alltså ingen nyhet. Det finns utformade modeller, teorier, checklistor etc. för hur man dels kan

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

resonera för att dels hålla sig inom lagens ramar, dels nå rimliga resultat. Utan att på något sätt påstå att dessa dogmatiska konstruktioner, modeller eller argumentationslinjer är tillfyllest för en acceptabel reglering, pekar de emellertid på ett antal typfall som måste behandlas i lagstiftningen och beaktas vid tillämpningen i praktiken. Det handlar om frågor om vad som utgör tillräckliga och nödvändiga kriterier för gärningsmannaskap, när någons främjande är sådant att det motiverar att han eller hon rubriceras som gärningsman, och – vice versa – när en uppenbar gärningsman egentligen bör ses som ett ”hjälpmedel” eller redskap i någon annans brottsliga agerande. I gällande rätt har stöd för att omfördela roller sökts och hänvisats till formuleringen av nuvarande BrB 23:4 st. 2 använts. Enligt gällande lagtext ska ”den som *inte är att anse* som gärningsman” dömas för främjande. Det finns således ett gränsländ mellan gärningsmannaskap och främjande. Detta är vad utredningen (egentligen) har haft i uppdrag att utreda. Dessvärre har det inte skett.

Utöver det nu påpekade finns en rad frågor om hur ett tillräckligt främjande måste se ut för att (överhudstaget) vara straffbart. Det följer inte direkt av direktiven att dessa gränser ska diskuteras, men torde vara uppenbart av betydelse om man ska göra en bred översyn. Det finns inga ontologiska gränser för vad som kan betraktas som ett främjande i ett orsaksförlopp och således inga naturliga gränser för vad som kan konstituera ansvar. Men för en rättstillämpare är det absolut nödvändigt att ha några hållpunkter. Inget av detta diskuteras dock i utredningen.

Om man studerar utredningens förslag till nya bestämmelser i BrB 23:1 och 2 får man viss vägledning av vad det är utredningen vill åstadkomma, samtidigt som det blir uppenbart att man inte nått hela vägen fram. Den föreslagna § 1 ska behandla *gärningsmannaskap* i vid mening (vilket alltså inkluderar betydligt mer än enbart den som gör exakt det som står i brottsbeskrivningen). I andra stycket tar man därefter upp situationer där en person ”i väsentlig mån främjat” en straffbelagd gärning. Redan här blandar man alltså ihop ansvar för den som utför en gärning som motsvarar rekvisiten i en brottsbeskrivning med de som tillsammans utför delar i ett gemensamt handlande/händelseförlopp eller påverkar någon annan i utförandet av brott. Det sagda ger intryck av att all som är att betrakta som gärningsman (i strikt mening), medgärningsman samt främjare som är att anse som gärningsman ska betecknas och straffas som gärningsman i lagens mening. Notera att dessa delvis avser helt olika gärningar och roller.

Det ovan beskrivna förslaget till lagändring kompletteras därefter av en § 2 som ska behandla – som det får förstås uttömmande – av främjande, dvs. medverkan. I denna del kvarstår den nu gällande uppdelningen mellan anstiftare och medhjälpare (jfr st. 1). På pappret har man således

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

åstadkommit en uppdelning av *å ena sidan* den/de som kan betecknas som gärningsmän och *å andra sidan* den/de som medverkat till annans brott i form av anstiftan eller medhjälp. I princip utgör detta ett klargörande eller ställningstagande i det att det finns en grundläggande skillnad mellan olika roller. Däremot tillför detta egentligen inget nytt till det som idag redan betraktas som gällande rätt och vad som framgår av den nuvarande lagstiftningen.

En problematik – som inte i någon mån är oväsentlig i sammanhanget – som inte berörs alls i utredningen gäller den som gäller s.k. plockande av rekvisit. I många fall förutsätter uppfyllandet av brottsbeskrivningens enlighet att man kan ”plocka rekvisit” eller använda omständigheter som någon annan än gärningsmannen bidrar med (vilket kan avse allt från att man intar en viss ställning, att man agerat på ett visst sätt med, eller annan försvårande omständighet etc.) som främjare bidragit med något visst som är nödvändigt för brottet. Juridiska fakulteten kan inte närmare kommentera de frågor som uppkommer i denna del. Det är inte fakultetens uppgift; det är utredarens ansvar.

Vad som emellertid skapar närmast olösliga problem är vad det är utredningen menar ska vara lösningen på alla de gränsfall och problemställningar som finns i gällande rätt (med nuvarande lagstiftning).

- Vilka svårbedömda fall hör till vilken bestämmelse?
- Beträffande de fall som tidigare har uppmärksammats (konverterat och inskränkt gärningsmannaskap) och som inte finns med i utredningens förslag, ska utredningen uppfattas som att dessa problemsituationer inte längre utgör något som ska beaktas vid prövningen av medverkansansvar?
- Hur ska de olika svårlösliga och svårbedömda gränsfallen bedömas?
- Vad betyder det att en person ”i väsentlig mån” har främjat en straffbelagd gärning?
- Vilka är de typfall man tänker sig ska inordnas under den föreslagna BrB 23:1 st. 2.

Det finns uppenbarligen en uppsjö av fall/exempel som illustrerar de aktuella problemfallen – den verkställande direktören som ger sin bokhållare att vidtaga en åtgärd som utgör (grov) förskingring, beställaren av ett mord som genom att planera, annonsera, betala för gärningen förmår en okänd person att utföra det etc.). Och den avgörande frågan därefter är: har det någon avgörande betydelse vilket resultat man kommer till? Om man menar att det är av avgörande betydelse att man dogmatiskt behandlar skillnaden mellan gärningsman och främjare på olika sätt (som en artskillnad), så får man acceptera konsekvenserna av detta. I så fall kan lagförslaget inte läggas till grund för lagstiftning. Om man emellertid

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

menar att det är mer av en gradfråga, och att det är en fråga om hur straffvärd gärningsmannen (i vid mening) är, kan man konstruera ett system utifrån en mer pragmatisk, flexibel modell (men då måste motiven skrivas om). Vad man inte kan göra är att plocka argument och lösningar från båda positioner utan att lämna godtagbara förklaringar/argument.

Om man efter drygt 75 år ska genomföra en grundläggande förändring (efter en "bred utredning"), kan den nu aktuella utredningen och dess förslag inte ligga till grund för en sådan reform. Det går av betänkandet inte att få en klar bild av varken hur de "klassiska" fallen ska insorteras under förslagen till BrB 23:1 respektive 23:2 eller hur de besvärliga gränsfallen mellan gärningsmannaskap och främjande framgent ska behandlas.

Det finns endast en ansats att beskriva och lösa de problem som sedan lång tid har identifierats inom medverkansläran. De förslag som lämnas bidrar endast till att ytterligare komplicera rättsläget. De flesta frågorna kvarstår som obesvarade och tystnaden rörande vissa av de grundläggande problemen ger upphov till stor oklarhet och närmast oöverstigliga hinder för en framtida rättstillämpare. Om man skulle genomföra förslagen, skulle det endast försämra nuvarande situation. Som påtalats ovan är det i slutänden rättsstillämpare som måste använda dessa nu föreslagna bestämmelser.

Med hänsyn till den bristfälliga utredningen i dessa delar avstyrker juridiska fakulteten förslaget till en ny medverkanslära och beledsagande föreslagna bestämmelser.

5. Underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott

Det är ingen liten utmaning att i samma utredning som ansvar för övriga osjälvständiga brottsformer ta sig an frågan om ansvar för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott såsom det är formulerat i BrB 23:6. Dessa ansvarsformer hade mycket väl kunnat utredas i en separat utredning tillsammans med övriga möjligheter att konstruera ansvar för underlåtenhet och olika ansvarsfrihetsgrunder. Som direktiven är utformade ska rättsfiguren i BrB 23:6 inte behandlas mer än i fråga om detaljer rörande ansvarsfrihet.

Vad det handlar i de nu aktuella bestämmelserna är ansvar för underlåtenhet att *avslöja brott* respektive att *förhindra brott*. Situationerna är egentligen helt olika, men i detta sammanhang spelar det mindre roll. Den enda fråga som betänkandet egentligen berör gäller frågan om när ansvarsfrihet kan komma ifråga väl bestämmelserna är tillämpliga. I gällande rätt finns – förutsatt att det är särskilt föreskrivet beträffande vissa fall – en skyldighet att anmäla, avslöja eller förhindra brott. Givet att

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

denna förpliktelse finns gärningsmannen underlåtit att göra vad han eller hon borde ha gjort kan ansvarsfrihet som huvudregel inträda om avslöjandet eller förhindrandet kunnat ske ”utan... fara för den handlande eller för någon annan”. Beträffande en viss grupp – nämligen den som har ett bestämmande inflytande i en sammanslutning” – gäller efter år 2016 att brottet kan förhindras utan anmälan till myndighet.

I grunden ger denna bestämmelse alltså ett utrymme att ansvarsbefria personer som underlåter att agera om ett avslöjande eller förhindrande inte kan ske *utan fara för den handlande eller för någon annan* samt – i fallen där en person som har ett bestämmande inflytande i en sammanslutning – att ett förhindrande kan ske *utan anmälan till myndighet*. Vad det i praktiken innebär att man inte ska behöva utsättas för fara, typiskt sett i form av repressalier. Inte heller ska man behöva riskera att genom en anmälan eller ett avslöjande behöva riskera att ange sig själv för brott (och riskera att åtalas). Det senare följer bl.a. av EKMR.

Det var uppenbart att man genom tillägget till BrB 23:6 skulle möta tillämpningssvårigheter när man å ena sidan uppställer en skyldighet att förhindra brott för personer med bestämmande inflytande i en sammanslutning (ofta kriminella gäng, organisationer etc.) och å andra sidan ha en ansvarsfrihetsgrund som bygger på risk för repressalier eller att man genom anmälan anger sig själv för brott. Personer med bestämmande inflytande i dylika situationer torde inte sällan riskera båda dessa faror.

Utredningen har haft till uppgift att göra en bred översyn av bestämmelsen i BrB 23:6. En sådan kan inte sägas ha gjorts av utredningen. Efter en kortare genomgång av innehållet i bestämmelsen i BrB 23:6 och de lilla praxis som finns på området, konstaterar utredningen att det saknas anledning att göra ändringar beträffande underlåtenhetsansvaret. Däremot föreslår man ändringar rörande ansvarsfrihetsgrunderna.

När det gäller skyldigheten att avslöja eller förhindra brott, är det största problemet med dagens reglering att gärningsmannen kan invända att för att kunna uppfylla sin handlingsplikt måste han eller hon avslöja egen brottslighet; om detta avser brott som – relativt sett – är betydligt lindrigare än det brott som ska anmälas, avslöjas eller förhindras, framstår ansvarsfrihetsregel som alltför generös. Problematiken aktualiserades i NJA 2022 s. 304 – ”Underlåtenhet och smygfilmning”. En person som bevittnade en pågående våldtäkt, filmade övergreppet och gjorde sig således till kränkande fotografering. Han underlät att avslöja brottet, men frikändes pga. ansvarsfrihetsregeln.

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

En väsentlig fråga i sammanhanget är huruvida det brott som gärningsmannen kommer att avslöja sig själv för avser samma brott (som avslöjas eller förhindras) eller annan brottslighet som begås samtidigt med underlåtenheten. Utredningen prövar olika alternativ för hur man kan undvika den konsekvensen att den underlåtandes egna brottslighet ska kunna neutralisera skyldigheten att avslöja eller förhindra brott och stannar vid att föreslå att ansvarsfrihet endast ska gälla om det som gärningsmannen ska riskera att utsättas för är att misstänkas (och kanske åtalas) för delaktighet i *brottet*, dvs. det brott som egentligen ska avslöjas eller förhindras.

Den valda lösningen löser de problem som utredningen ser med HD:s avgörande och tolkning i ”Underlåtenhet och smygfilmning”. En person som vet att det pågår en våldtäkt i ett angränsande rum i en lägenhet har en skyldighet att avslöja brottet även om han eller hon därigenom riskerar att misstänkas för ett helt annat brott som begås samtidigt (t.ex. kränkande fotografering). Lösningen framstår som rimlig sett utifrån ett klandervärdeperspektiv. Huruvida utredningens tolkning av hur en sådan lösning är förenlig med bl.a. EKMR och övriga EU-rättsliga dokument kan juridiska fakulteten inte avgöra utifrån det som redovisas i betänkandet, men frågan måste noggrant utredas innan ett lagförslag kan läggas fram. För det fall att det är förenligt med europarätten har juridiska fakulteten ingen erinran mot att ansvarsfrihetsbestämmelsen ändras på det sätt som utredningen föreslår i denna del. Dock bör uppmärksammas att den föreslagna modellen inte utesluter att andra inkonsekvenser eller problem uppstår. Den som t.ex. enbart smygfilmade en våldtäkt och underlåter att ingripa (avslöja eller förhindra) skulle – med utredningens förslag – vara skyldig att handla. Den som däremot går ett steg längre än att enbart smygfilma, och t.ex. går in i det rum där övergreppet äger rum och på något sätt solidariserar sig med gärningen (och därmed eventuellt gör sig skyldig till medverkan till *brottet*), skulle däremot kunna åberopa ansvarsfrihetsregeln. Detta framstår knappast som en ändamålsenlig lösning. Om ansvarsfrihetsregeln ska ändras, bör frågan och de olika alternativen analyseras ytterligare.

Den andra förändringen som utredningen överväger avser möjligheten att begränsa utrymmet för ansvarsfrihet då den handlingsskyldige (eller någon närstående) riskerar repressalier. Vad som föreslås är att möjligheten till ansvarsfrihet kraftigt ska begränsas och endast omfatta den handlingsskyldige (och inte anhöriga) i fall där fara för liv eller hälsa uppstår.

Utredningen i denna del är ytterst kortfattad och det är enligt Juridiska fakulteten svårt att se att utredaren har tänkt igenom denna problematik i grunden. De argument som framförs i betänkandetexten är i princip att det

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

finns andra bestämmelser (då främst nödbestämmelsen i BrB 24:4 samt det förslag till ny bestämmelse om frivilligt tillbakaträdande) som kan lösa frågan om behovet av ansvarsfrihet. Dessutom understryks att det i första hand är samhällets ansvar att (genom olika myndigheter) skydda de som (frivilligt eller genom tvång) anmäler, avslöjar eller förhindrar brott. Resonemanget tycks bygga på orealistiska (närmast verklighetsfrämmande) föreställningar om vad olika myndigheter kan erbjuda en handlingspliktig person för slags skydd i en utsatt situation av nu aktuellt slag. Den som hamnar i en situation där han eller hon får en plikt att handla, är således i någon mån klandervärd om man underlåter att fullgöra sin skyldighet. Samtidigt har ju den person ett mycket starkt intresse av att inte utsätta sig själv eller annan (närstående) för fara (för repressalier). Utredningens inställning till den handlingspliktiges dilemma i detta avseende framstår som alltför sträng för att inte säga oresonlig). Att man kan påräkna hjälp, stöd och skydd av olika myndigheter framstår inte som ett realistiskt betraktelsesätt.

Rent tekniskt är det förvisso korrekt som utredningen framhåller, att man kan åberopa nödbestämmelsen i situationer där man utsätts för hot om repressalier. Men med ett sådant resonemang löser man ju egentligen inte frågan om huruvida ansvarsfrihet ska kunna aktualiseras för personer i de nu aktuella situationerna. Man flyttar endast bedömningen till att istället handla om huruvida gärningen (underlåtenheten) är rättfärdigad på grund av nöd. I sammanhanget kan man – med utredningens förslag – fråga sig varför det överhudtaget ska finnas en ansvarsfrihetsregel kvar i BrB 23:6. Att föreskriva ansvarsfrihet enbart då fara för liv och hälsa uppstår (om man fullgör sin plikt att handla), handlar väl om precis om sådana situationer där ansvarsfrihetsregeln i BrB 23:6 korresponderar med BrB 24:4. Då, om någon gång, framstår väl ansvarsfrihetsregeln i BrB 23:6 som överflödiga.

När det till sist gäller förklaringen till varför ansvarsfrihet inte ska inträda om repressalierna avser någon annan än den handlingspliktige (närstående), förs i utredningen ingen diskussion om varför hot eller fara som riktar sig mot ”annan” (t.ex. närstående i form av barn, partners, föräldrar etc.) ska tas bort. Även om man från utredningens sida skulle mena att även dessa situationer ska lösas med hjälp av t.ex. nödbestämmelsen eller ”myndigheters åtgärder”, så kvarstår frågan var den ansvarsfrihetsregeln (som trots allt föreslås kvarstå i BrB 23:6) inte ska gälla om faran riktar sig mot en närstående. Den utveckling som skett när det gäller gängrelaterade skjutningar visar med önskvärd tydlighet att repressalier ofta riktar sig mot just anhöriga, närstående, familjemedlemmar etc.

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

Sammantaget finner Juridiska fakulteten att förslaget om en ändring av ansvarsfrihetsregeln i BrB 23:6 inte har utretts på ett sådant sätt att förslaget kan läggas till grund för lagstiftning. Fakulteten avstyrker således förslaget i denna del.

6. Ändrad straffskala för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott

När det gäller förslaget att ändra straffskalan för brott enligt BrB 23:6 är det tillräckligt med följande korta kommentarer. Frågan om en begränsad straffskala i BrB 23:6 handlar om hur straffvärd underlåtenhet av nu aktuell brottslighet kan vara. Det handlar således om en straffmättningsfråga och påföljdsbestämning. Det är något helt annat än det som diskuteras ovan (eller i övrigt i utredningen) som alltså handlar om ansvarsförutsättningar. Utredningen behandlar inte heller straffvärdebedömningar. Hela utredningen rörande ändrad straffskala för underlåtenhetsbrott är på en sida (jfr s. 322) och går i princip endast ut på att peka på att straffen är ”för låga” (i jämförelse med de brott som gärningsmannen hade kunnat förhindra eller avslöja) samt att det ”inte är ändamålsenligt” att ha en straffskalebegränsning. Det finns ingen kartläggning eller redogörelse för hur straff bestäms när ansvar enligt BrB 23:6. Inte heller finns någon diskussion om utifrån vilka kriterier, rekvisit etc. som en straffvärdebedömning ska göras. Det säger sig närmast självt att detta inte kan läggas till grund för en lagändring.

Frågan om hur man generellt ska straffvärdebedöma osjälvständiga brottsformer är emellertid något som är synnerligen angeläget att utreda. Detta skulle lämpa sig för en statlig utredning i sig, där samtliga osjälvständiga brottsformer (försök, förberedelse, medverkan etc.) inbegrips och där praxis kartläggs och brottsligheten relateras till straffvärderrelevanta omständigheter.

Med detta sagt, avstyrker juridiska fakulteten förslaget till att i nuläget ändra straffskalan.

7. Vinning för annan

Avslutningsvis ska bestämmelsen i nuvarande BrB 23:7 beröras, vilken handlar om fall där ansvar för brott förutsätter att någon genom brott bereder sig vinning eller tillägnar sig något; vad BrB 23:7 stadgar är att i fall där gärningsmannen *avsiktligen* bereder någon annan sådan vinning eller tillägnar annan något, ska detta jämföras med att han eller hon själv tillägnar sig etc. vinningen. Det är alltså fråga om ett s.k. *överskjutande avsiktsuppsåt*.

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

I en mycket kort motivering konstaterar utredningen att det saknas anledning att göra några sakliga ändringar av bestämmelsen (s. 298). Juridiska fakulteten är inte av avvikande uppfattning.

Mot denna bakgrund framstår det därför som märkligt att utredningen – i sin språkliga modernisering av bestämmelsen – har avlägsnat kravet på att tillägandet eller beredandet av vinning ska ha skett avsiktligt. Om utredningens förslag skulle leda till lagstiftning utgör detta en mycket stor saklig modifiering av bestämmelsen. Eftersom det inte finns något i betänkandet eller författningskommentarer som tyder på att en sådan ändring är avsedd, får det antas att det är ett rent förbiseende vid författandet av förslaget till lagtext.

Som förslaget nu är utformat kan det inte läggas till grund för lagstiftning.

UPPSALA
UNIVERSITET

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

Justitiedepartementet

Box 256
751 05 Uppsala

Besöksadress

Dag Hammarskjölds väg 7

Handläggare

Magnus Ödman

Telefon

070-167 91 42

www.uu.se

Magnus.odman@uu.se

Remiss av En översyn av 23 kap. brottsbalken (SOU 2024:55)

Uppsala universitet (Juridiska fakulteten och Nationellt centrum för kvinnofrid) har anmodats lämna yttrande över rubricerad remiss. Följande expertyttrande har utarbetats av universitetsadjunkt Hanna Palhamn Szabó vid Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK).

Kort sammanfattning

NCK anser att utredningen inte är gediget genomförd. Det saknas en röd tråd vad avser ett brottsofferperspektiv i utredningen. NCK hade önskat att ett brottsofferperspektiv synliggjorts i utredningen med stöd av forskning, rapporter, tydliga exempel, statistik och konsekvensanalys.

Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer är ett allvarligt och utbrett samhällsproblem enligt kartläggningar globalt, regionalt och nationellt. Överlag saknar NCK ett fokus på mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer i utredningen, också här saknas stöd av forskning, rapporter, tydliga exempel, statistik och konsekvensanalys.

NCK besvarar denna remiss utifrån sin roll och kompetens om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Vi lämnar därmed inte synpunkter på utredningens förslag i helhet. Utifrån denna avgränsning avstyrker NCK utredningens förslag.

Övergripande generella synpunkter

Kapitel 3, som handlar om bakgrund och problembild, berör endast hedersnormer, våld och förtryck i mycket liten utsträckning. Häri hänvisas till exempel till en rapport och den särskilda utredarens möte med Devin Rexvid. NCK hade önskat att denna del hade genomarbetats med ett tydligare stöd i forskning, rapporter, tydliga exempel, statistik och konsekvensanalys.

Likaså anser NCK att kapitel 3 vad avser organiserad brottslighet och kriminella nätverk har berörts i mycket liten utsträckning samt att också denna del hade gynnats av ett tydligare stöd i forskning, rapporter, tydliga exempel, statistik och konsekvensanalys.

NCK anser, avseende kapitel 3, att det är svagt motiverat och underbyggt, samt upplevs spekulativt och lösryckt samt att detta kapitel hade överlag

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

hjälpts av ett tydligare stöd i forskning, rapporter, tydliga exempel, statistik och konsekvensanalys.

NCK vill belysa att mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer är ett omfattande samhällsproblem och att det finns svårigheter i att mäta våldet. Det beror på hur man mäter och vad man mäter, vilken statistik man använder och hur man ställer frågan om våld. Kriminalstatistik, till exempel statistik kring anmälda brott som används i utredningen, speglar inte den faktiska förekomsten eftersom anmälningsfrekvensen är låg. Våldsutsatthet är ofta förknippat med skuld och skam, så det är svårt att berätta om och anmäla, därmed finns ett stort mörkertal. Forskning visar också hur våldet normaliserats samtidigt som den våldsutsatta anammat våldsutövarens verklighetsuppfattning. För att förstå våldets utbredning och karaktär behövs därmed andra undersökningar såsom brottsofferundersökningar och självrapporteringsstudier, då långt ifrån alla anmäler att de varit utsatta för våld. NCK hade önskat ett större fokus på brottsofferundersökningar och självrapporteringsstudier samt en diskussion om vald statistik.

Utredningen lämnar förslag till lagändringar som innebär utökad kriminalisering och straffskärpning. Här klargörs att de som främst berörs av förslagen är statliga myndigheter, skolor, hem för vård eller boende och socialtjänsterna i landets kommuner. Vidare nämns konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, där det å ena sidan konstateras att det inte finns något empiriskt stöd för att strängare straff skulle medföra minskad brottslighet och å andra sidan sägs att det ifråga om planerande och kalkylerande gärningar inte kan uteslutas att förslagen har betydelse för benägenheten att begå brott. Det antas att förslagen skulle kunna ha en något avskräckande effekt på den brottslighet som begås inom kriminella nätverk och att ökad lagföring har viss brottsförebyggande effekt. En förutsättning för detta är att brott verkligen upptäcks och lagförs. Det hänvisas till en rapport från Brottsförebyggande rådet, som framförallt hänvisar till forskning från USA, vilket här måste problematiseras då forskning från USA inte är direkt överförbart till Sverige. Här hade NCK velat att argumenten varit underbyggda med ett tydligare stöd i forskning, rapporter, tydliga exempel, statistik och överlag en mer gedigen konsekvensanalys.

NCK vill också belysa att utredningen haft mindre än ett år på sig att slutföra sitt arbete, vilket kan förklara varför utredningen inte är gediget genomförd. Detta är något som också framkommer i de två särskilda yttrandena; att bristen på tid leder till att det är svårt att peka ut 1. de konsekvenser som de föreslagna ändringarna kan föra med sig och 2. om det verkligen finns ett behov av ändringarna med hänsyn till de samhällsproblem som adresseras i utredningens bakgrundskapitel.

UPPSALA
UNIVERSITET

YTTRANDE

2024-12-17 Dnr UFV 2024/1664

Till sist anser även NCK att det är av största vikt att det s.k. beredningskravet i 7 kap. regeringsformen efterföljs.